

чергування твердих та пом'якшених парних звуків, які мають деякі особливості у функціонуванні. Зокрема, в текстах пам'яток фіксуються альтернативні, яких немає в сучасній українській мові. Тексти XVIII ст. засвідчують форми наз. відмінка одн. чол. роду із пом'якшеними варіантами основ, які протиставляються формам непрямих відмінків та родовим формам із твердими кінцевими сегментами основ. Крім того, чергування м'яких звуків із твердими, які в сучасній мові відбуваються в непрямих відмінках множ. прикметників чол. роду, у текстах XVIII ст. фіксуються непослідовно, оскільки мають місце старі форми наз. відмінка множ. із флексією -ые.

Умовні скорочення назв джерел

АД – Лікарський порадник «Аптека домовая» за зб-кою 1760-1780 рр. Рукоп. НБУ, ш. ДА/905л; АК – "Акти про козаків", 1710-1779 рр. Рукоп. НБУ, шифр І.51191-51422. АО – Акти села Одрехови. – К.: Наук. думка, 1970. – 260 с.; АПГУ – Актывые книги Полтавского городского уряда XVII века / Ред. и примеч. В.Л.Модзалевского. – Чернигов, 1912-1914. – Вып. 1-3.; ВГ – Волинські грамоти XVI ст. / Підгот. до вид. В.Задорожний та А.Матвієнко. – К.: Наук. думка, 1995. – 245 с.; Вл. – Драма «Владимеръ» Ф.Прокоповича, список I пол. XVIII ст. Рукоп. НБУ, ш. І.6527; ВН – Ділова мова Волині і Наддніпрянщини / Підгот. до вид. В.В.Німчук та ін. – К.: Наук. думка, 1981; ВХ – «Вѣнецъ Х[ристо]въ зъ проповѣдій неделныхъ» А.Радивиловського, друкарня Києво-Печерської лаври, 1688 р. Примірник НБУ, ш. Кир.59; ДН – Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. : (Акти сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України) / Підгот. до вид. В.А.Передрієнко. – К.: Наук. думка, 1986; КЗ – Зиновіїв Кл. Вірші. Приповісті посполиті / Підгот. до вид. В.Колосова та І.Чепіга. – К.: Наук. думка, 1971; ЛР – Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст.: 36. актових документів / Підгот. до вид. О.Маштабей, Б.Самійленко, Б.Шарпило. – К.: Наук. думка, 1986; Нег. – Євангеліє в перекладі Валентина Негалевського, 1581 р. Рукоп. НБУ, ш. 4511/1636; НЛ – «Ніжинський літопис», повісті, легенди та ін, XVIII ст. Рукоп. НБУ, ш. Ніж. 34; Розм. – Розмова (близько 1575 р.). Фотокопія рукопису. Збер. в НБУ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грищенко П.П. Прикметник в українській мові. – К.: Наук. думка, 1978. – 207 с. 2. Залеський А.М. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови // Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 50 – 96. 3. Керницький М.І. Система словозміни в українській мові : На матеріалі пам'яток XVI ст. – К.: Наук. думка, 1967. – 288 с. 4. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. – Харків: Акта, 2002. – XII, 1054 с.

Тетяна ЦЕПЕНЮК

ВІДТВОРЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІНТЕНСИФІКУЮЧОГО ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглядається структурно-семантична проблема відтворення англійських авторських перетворень компаративних фразеологічних одиниць інтенсифікуючого значення в українських перекладах творів сучасної англоязычної художньої прози. Проведено аналіз способів та прийомів відтворення цих одиниць українською мовою. Наведено низку прикладів вживання авторських перетворень компаративних фразеологічних одиниць в текстах-оригіналах та їх перекладах, що характеризують основні шляхи пошуку та вибору їх еквівалентів у мові перекладу.

Ключові слова: інтенсифікатори, компаративні фразеологічні одиниці інтенсифікуючого значення, авторські перетворення компаративних фразеологічних одиниць, способи і прийоми перекладу.

В статье рассматриваются структурно-семантическая проблема передачи английских авторских преобразований компаративных фразеологических единиц со значением усиления в украинских переводах произведений англоязычной современной художественной прозы. Проведено анализ способов и приемов перевода этих единиц на украинский язык. Наведено ряд примеров использования авторских преобразований компаративных фразеологических единиц в текстах-оригиналах и их переводах, что характеризуют основные пути поиска и выбора их эквивалентов в языке перевода.

Ключевые слова: интенсификаторы, компаративные фразеологические единицы со значением усиления, авторские преобразования компаративных фразеологических единиц, способы и приемы перевода.

The article deals with the structural and semantic translation problems of rendering English renovated comparative phraseological units in Ukrainian translations of modern English novels. The translation methods and ways of rendering English renovated comparative phraseological units into Ukrainian have been analyzed and problems of finding equivalents in target language have been defined.

Key words: intensifiers, intensification, intensifying comparative phraseological units, renovated comparative

Якісний український переклад творів англomовної художньої прози досягається різними шляхами, в тому числі активним застосуванням інтенсифікаторів усіх мовних рівнів, серед яких знаходять своє відображення фразеологічні складові компоненти. Інтенсифікатори на фразеологічному рівні, як правило, представлені компаративними конструкціями інтенсифікуючого змісту. У канві художнього твору такі одиниці є надзвичайно важливими компонентами, адже вони несуть особливе стилістичне навантаження: якнайповніше виражають „самобутність мови, її специфічний колорит”, „вносять у художнє мовлення струмись свіжості, надають йому більшої колоритності й естетичної краси, посилюють його пізнавальну вартість, сприяють стислості, пружності опису” [3, 5]. Індивідуальні авторські перетворення компаративних фразеологічних одиниць (КФО), безумовно, є невід’ємною частиною художнього мовлення. Для створення більшої експресивності та виразності компаративні фразеологічні одиниці, які закріпилися у мові, піддаються певним уточненням і змінам. Такі зміни породжуються низкою факторів: контекстом, створення стилістичного ефекту, бажанням автора привернути увагу читача до найважливіших, на його думку, фрагментів тексту. Перетворення КФО має несподіваний вплив на читача: чим вищий ступінь несподіваності, тим сильнішим є стилістичний ефект. Ефект несподіваності досягається перетвореннями, котрі, як правило, стосуються структурно-семантичного аспектів КФО.

Авторські перетворення КФО є результатом творчого вираження задумів конкретного автора, які побудовані на основі узуальних фразеологічних одиниць за відомими загальномовними моделями. Такі перетворені автором КФО обмежені рамками індивідуального вживання, оскільки тісно пов’язані з контекстом, у якому вживаються, та постійно від нього залежать. Основними їх ознаками є незвичність, непередбачуваність, експресивність, часто одноразовість. Така різнобічність характеристик вказує на значні труднощі у їх впізнаванні та у подальшому використанні. Отже, описана і розкрита проблема є актуальною.

Вирішення вказаної проблеми досягається різними шляхами, один із яких передбачає відтворення англійських авторських перетворень компаративних фразеологічних одиниць інтенсифікуючого значення українською мовою, що і є метою цієї роботи.

Об’єкт дослідження - авторські перетворення компаративних фразеологічних одиниць в оригіналі (зафіксувати) і в перекладі (застосувати).

Предметом дослідження є впізнавання авторських перетворень компаративних фразеологічних одиниць і вибору раціонального способу їх відтворення.

Існують різноманітні підходи і прийоми в реалізації авторських перетворень КФО [4]. Серед них виділяються способи, що відображають всю гаму авторських перетворень КФО:

4. Розширення компонентного складу КФО за допомогою такого інструментарію:

а) вклинювання – уточнення якогось компонента:

spread like fire - spread like Nero’s fire.

Як видно з наведеного прикладу вклинювання розширює КФО і тим самим засвідчує роздільнооформленість та можливість її компонентів вступати у синтаксичні зв’язки з іншими елементами; при цьому компоненти КФО своїх лексичних значень не втрачають.

б) додавання компонента (-ів) вкінці сталого порівняння:

run like mad - run like maddened cattle.

5. Заміна компонента (-ів) сталого порівняння:

as light as a feather - as light as a ghost.

Цей тип перетворення КФО є одним із найважчих як для правильної ідентифікації, так і для перекладу авторського перетворення КФО. Дилема полягає в тому, що „необхідно розглянути дві картини світу і порівняти асоціації, які виникають у двох культурах, на один і той самий образ” [4, 146].

3. Контамінація:

mad as some March hare - mad as some March hatters.

4. Змішаний тип авторських перетворень, який полягає у застосуванні в межах однієї КФО декількох видів перетворення:

blue like the sea - a wonderful, deep, soft, heavenly blue, like the sea at noonday.

Описані чотири способи дозволяють практично сповна визначити тип перетворення КФО і здійснити в подальшому пошук та вибір адекватного варіанту перекладу.

Однією з основних причин використання значних прийомів та способів перетворення КФО багатьма авторами є не тільки бажання створити певний стилістичний ефект, але й прагнення відійти від трафарету, від повторювань. Серед охарактеризованих способів найбільш вживаними є вклинювання та заміна компонентів авторських перетворень КФО; це стосується аналізованих творів [1; 2; 6; 7].

Відомо [4], що як і при перекладі КФО, так і при перекладі авторських перетворень КФО, перекладач стикається з низкою труднощів, які ускладнюють процес відтворення таких одиниць іншою мовою. До них відносяться:

8. відсутність у мові перекладу КФО, яке піддається авторському перетворенню;

9. відмінність в оціночному та експресивному потенціалі КФО з доданою оцінкою авторського компонента;

10. відмінності у сприйнятті образу КФО [4, 14].

Для перекладу авторських перетворень КФО не існує конкретних і чітких правил. У деяких випадках такі одиниці можна легко замінити відповідною одиницею мови перекладу, інколи перекладачам доводиться застосовувати описовий переклад, або ж калькувати новостворене порівняння.

Дослідження та аналіз застосування в українських перекладах прийомів та способів відтворення авторських перетворень КФО здійснено на творах сучасної англomовної художньої прози [1; 2; 6; 7].

Переклад компаративних конструкцій інтенсифікуючого змісту взагалі, і авторських перетворень КФО зокрема, здійснюється у двох аспектах: структурному і семантичному. Структурно-граматична будова таких одиниць має деякий вплив на її загальне значення. Це – своєрідний стрижень, який забезпечує її стійкість та відтворюваність. Відомо, що перетворення структури підсилювального порівняння вирішуються легше, ніж семантичних перетворень, оскільки в українській та англійській мовах вони характеризуються відносною структурною подібністю. В українській мові є достатньо моделей утворення порівнянь та інших засобів, які дозволяють відтворювати структурні особливості оригіналу. Певні відхилення у деяких випадках виникали, але вони були незначними і несуттєвими. Як правило, зміна форми порівняння диктується семантикою авторських перетворень КФО [4]. У всіх проаналізованих прикладах структура авторських перетворень КФО, вжитих в оригіналі, відтворена в українських перекладах.

Авторами перетворених КФО та перекладачами застосовувались такі структурні моделі:

1. (as) + Adj + as + N – прикм. + як/наче + ім.

He felt as light as a ghost [6, 510].

Він почувався легким, наче привид [1, 486].

2. V + like + N – дієслово + мов + ім.

Suddenly he felt very small as the concept of infinite knowledge – the vastness of God's brilliance and design in all things, throughout all of time – struck him like a firebolt [7, 210].

Раптом видався собі зовсім крихітним, - і задум безкінечного знання, безмежності Божественного генія та плану в усьому – упродовж тисячоліть – вразили його, мов блискавка [2, 243].

3. P I + like + N + N – неначе + ім. + займ. + ім.

Inside the building, glowing like evil eyes through the stained-glass windows ... shone the growing flash of flames [6, 366].

За кольоровими вітражами, неначе очі самого диявола, палахкотіло й розгоралося полум'я [1, 356].

У перекладі цього порівняння наявне додавання займенника *самого*, який, будучи інтенсифікатором сам по собі, надає порівняльній конструкції ще більшої сили та виразності.

4. V + like + N's + N – дієслово + як + ім. + ім.

дієслово + як + займ. + ім. + ім.

Tiny orbs of light glowed like ghost's eyes from the sides of the steps, dwindling away to pale pinpoints of light [7, 253].

Малесенькі круглі лампи мерехтіли, як очі привидів, обабіч сходів, перетворюючись десь на глибині на ледь помітні цяточки світла [2, 290].

The news had spread like Nero's fire [6, 363].

Новина ширилась містом, як свого часу вогонь [1, 352].

5. V + like + P II + N – дієслово + як + дієприкм. + ім.

The women were running like maddened cattle in an old western movie [7, 281].

Ці жінки мчали, як оскраженіле стадо в якомусь старому вестерні [2, 321].

V + like + N + of + N – дієслово + неначе + ім. + прикм.

It descended on them like the wrath of hell, shaking the granite foundation of Vatican City, knocking the breath out of people's lungs, sending others stumbling backward [6, 500].

Вона накопилась на людей, неначе гнів Божий. Граніт, на якому стояв Ватикан, здригнувся; одним перехопило подих, інші попадали [1, 477].

Таким чином, як свідчать наведені приклади, у більшості випадків усі компоненти вихідних авторських перетворень КФО знаходять своє відображення у відповідних одиницях перекладу, Певні відмінності спостерігаються у зміні образу, однак це вже проблеми відтворення семантичного змісту авторських перетворень КФО.

Проблеми семантичних перетворень авторських перетворень КФО, а особливо тих, які стосуються оцінки, порівняно з проблемою структурних перетворень таких порівнянь, в плані перекладу вирішується значно важче. Збереження семантичного потенціалу порівняльної одиниці оригіналу у мові перекладу є домінуючим для перекладача.

Для вираження чогось несподіваного в англійській мові існують ідіоми *like a bolt from the blue* та *like a bolt out of a clear sky*, які в українській мові мають відповідники *цілком несподівано*, *як грім серед ясного неба*, *як сніг на голову* [5]. Очевидно, що автори роману „Книга імен” взяли за основу ці фразеологічні одиниці,

застосувавши до них прийоми контамінації – вилучення словосполучення *from the blue (out of a clear sky)* – та вклинювання – додавання лексеми *fire*.

Suddenly he felt very small as the concept of infinite knowledge – the vastness of God's brilliance and design in all things, throughout all of time – struck him like a firebolt [7, 210].

В деяких випадках [2] не використовують звичайних неперетворених українських відповідників **як зрім серед ясного неба, як сніг на голову**, оскільки вони б дещо ампліфікували текст перекладу, що є небажаним у цьому випадку. Тому у перекладі калькується вихідний образ:

Раптом він видався собі зовсім крихітним, - і задум безкінечного знання, безмежності Божественного генія та плану в усьому – упродовж тисячоліть – вразили його, мов блискавка [2, 243].

В одному з варіантів авторського перетворення КФО [6] використано відповідник першопочаткової одиниці:

It descended on them like the wrath of hell, shaking the granite foundation of Vatican City, knocking the breath out of people's lungs, sending others stumbling backward [6, 500].

Порівняння *like the wrath of hell* є похідним від *like the wrath of God*, що вживається у значенні жахливо [5], у якому автор здійснив заміну образу *God* на *hell*. При цьому значення цієї ідіоми не змінилося. Відтворюючи такі авторські перетворення КФО, які полягають у заміні образу, перекладачі вдаються або ж до калькування вихідного образу, або ж відтворюють авторське порівняння КФО МП. У цьому випадку А.Кам'янець застосовує другий спосіб, використовуючи закріплене в українській мові порівняння **наче гнів Божий** без заміни компонента:

Вона накопилась на людей, неначе гнів Божий. Граніт, на якому стояв Ватикан, здригнувся; одним перехопило подих, інші попадали [1, 477].

Свідченням іншого підходу авторського перетворення є додавання елементів у структуру КФО:

The news had spread like Nero's fire [6, 363].

Порівняння *spread like Nero's fire* утворене автором від *spread like wildfire (a forest fire, a bushfire)*, яке вживається у значенні *поширюватися надзвичайно швидко* [5]. Д.Браун, використавши словосполучення *Nero's fire*, порівнює чутки про ілюмінатів, які поширювалися серед жителів Риму, з пожежею, що сталася у Римі в 64 р. до н. е. за часів правління царя Нерона і тривала 5-7 днів. Таке перетворення автором КФО є контекстуально обумовленим, оскільки мова в романі йде про події, які відбуваються в Римі. Натомість для ментальності українців таке порівняння не є близьким, тому в перекладі вилучено лексему *Nero's* і використано натомість більш узагальнене словосполучення *свого часу*:

Новина ширилась містом, як свого часу вогонь [1, 352].

Однак, такий прийом не зовсім полегшує сприйняття цієї конструкції українським читачем, а радше наштотує його на додаткові роздуми, про який саме вогонь йдеться. Можливим видається використання порівняння без деталізації: *ширилась, як вогонь*.

Таким чином, при відтворенні авторських перетворень КФО українською мовою перекладачі спираються на досвід перекладу власне сталих порівнянь, оскільки саме вони лежать в їх основі. Авторське перетворення КФО збагачує його, надає йому додаткових характеристик. Тому завданням перекладача є вже „не стільки підбір відповідного аналога, як у випадку перекладу КФО, але й відтворення додаткових відтінків змісту, які автор вносить у текст (*переклад наш – Т.Ц.*)” [4, 17].

Висновки.

1. Проведено аналіз існуючих способів перетворення КФО (вклинювання, додавання, заміна, контамінація); показано, що в творах сучасної англомовної художньої прози у більшості випадків використовуються способи вклинювання і заміни.

2. Вживання різноманітних авторських перетворень КФО розкрито на основі аналізу декількох англомовних творів та їх перекладів, які відображають ідіостиль як авторів, так і перекладачів.

3. Проведені дослідження дозволяють на практиці впізнати авторські перетворення КФО в англомовних текстах художньої прози, встановити їх походження і здійснити відтворення в українському перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Браун Ден. Янголи і демони/Д. Браун; [пер. з англ. А. Кам'янець]. – Харків: Книжковий Клуб „Клуб Сімейного Дозвілля”, 2008. - 544 с.

2. Грегори Дж. Книга імен/ Дж.Грегори, К.Тінторі; [пер. з англ. А. Кам'янець, Т.Некряч]. – Харків: Книжковий Клуб „Клуб Сімейного Дозвілля”, 2007. - 352 с.

3. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія/Роксоляна Петрівна Зорівчак. - Львів: Вища школа, 1983. — 175 с.

4. Рыженкова А.А. Авторские преобразования устойчивых сравнений как объект перевода: дис. ... канд.филол. наук: 10.02.04 „Германские языки”, 10.02.20 „Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание”/Рыженкова Анна Александровна. – СПб, 2009. – 339 с.

5. АBBYU Lingvo x3

6. Dan Brown. Angels and Demons/Dan Brown. – New York: Pocket Books, 2006. – 608 p.

7. Jill Gregory, Karen Tintori. Book of Names/ Jill Gregory, Karen Tintori. – New York: St.Martin's Press., 2007. – 320 p.